

Posudek oponenta disertační práce Anny Zvířecí

“Veršované kroniky jihoněmeckého kulturního okruhu a jejich výpovědní hodnota v historiografii a sebereflexi středověké společnosti”,

předkládané v roce 2023 na Ústavu světových dějin

I. Stručná charakteristika práce

Práce analyzuje středohornoněmecké veršované kroniky: Německou císařskou kroniku, Světovou kroniku a knihu o knížatech Janse Enikela a Veršovanou kroniku Otakara Štýrského. Jde o prameny, které na sebe chronologicky navazují. Kronikáři reprezentují rozdílné sociální vrstvy. Německá císařská kronika vznikla v polovině 12. století v církevním prostředí bavorského Řezna, z konce 13. století je pak dílo vídeňského kronikáře z vyšší městské vrstvy Janse Enikla a konečně Veršovaná kronika Otakara Štýrského pochází z přelomu 13. a 14. století, přičemž vznikla v šlechtickém prostředí.

Cílem práce je využít výpovědní hodnoty těchto kronik a přistoupit k nim jako k historickým pramenům pro poznání středověké společnosti. V prvních kapitolách hledá autorka adekvátní metodologické postupy a analyzuje dosavadní literaturu. Další kapitoly jsou věnovány jednotlivým spisům a jejich autorům. V závěrečných kapitolách pak hledá průsečíky vybraných veršovaných kronik a jejich obraz v odborné literatuře a beletristické tvorbě.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Téma disertační práce vychází z předchozích příspěvků doktorandky v bakalářském a magisterském studiu, kde se zabývala zvláště Veršovanou kronikou Otakara Štýrského. Předkládaná práce je tedy přirozeným rozšířením výzkumu o další veršované kroniky ve střední horní němčině. Jejich výběr pokládám za adekvátní a opodstatněný. Za přínosné pokládám zaměření na tzv. druhý život zvolených pramenů, tedy na otázku možnosti využití těchto kronik v historické literatuře 19. a 20. století, případně v didaktizujících a popularizačních textech určených široké veřejnosti. Autorka správně pojímá všechny zvolené texty jako díla určená pro potřeby světské společnosti. V centru její pozornosti stojí – tak jako v dílech středohornoněmeckých veršujících kronikářů – panovnické postavy.

Práce je cenným příspěvkem ke zvolené problematice, přístup k pramenům je adekvátní jejich specifickému charakteru.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Výklad autorky práce je srozumitelný a dobře strukturovaný. Užívá adekvátní slovník, terminologie vychází z důkladné znalosti pramenů i historiografické literatury. Disertační práce je (i přes bohatství a rozmanitost argumentace) přehledně členěna a směřuje k jasně vytyčenému cíli.

2. Formální úroveň práce

Autorka disertační práce pracuje koherentně se zkratkami, vhodně užívá bibliografických odkazů a přepisů cizích slov. Užívání poznámek pod čarou podle mého názoru nelze nic vytknout. Pravopisné

chyby a jazykové neobratnosti, případně i nepřiliš srozumitelné věty, jsou výjimečné a lze je přičíst spěchu při dokončování textu. Jen pro ilustraci a jako výzvu k důkladnému pročtení práce před jejím publikováním, jež si, soudím, vzhledem k vysoké úrovni plně zaslouží: „V tomto oddílu práce bude zobrazen odraz vybraných veršovaných kronik o humanismu dojit až po barokní období.“ (s. 242). Nalézt lze stylistické neobratnosti typu „K Přemyslovcům nebyl Otakar Štýrský nijak zavázán...“ (s. 179) Pečlivé korektury rovněž jistě povedou k eliminaci gramatických chyb typu: „Humanističní a barokní vzdělanci vzkřísili hlavně zájem o Veršovanou kroniku Otakara Štýrského, ze které čerpaly primárně k tématu konsolidace habsburské moci v Rakousích.“ (s. 245) Rušivě působí také neustálené užívání některých termínů, a to i v rámci jednoho odstavce: S. 144: „Souvislost Otakara Štýrského s lichtensteinským dvorem může být jedním z vodítek pro prokázání Otakarovy motivace. Žádné dobové dílo podobných charakteristik a rozsahu nemohlo vzniknout bez mecenášské podpory. Nejpravděpodobnější studnicí Otakarovy podpory mohl být lichtenštejnský dvůr...“ (s. 144). Tato drobná upozornění z mé strany však nemění nic na celkovém pozitivním dojmu z kultivovaného jazyku disertace. Přepřerování textu za účelem jeho publikování snadno zamezí i zbytečnému opakování informací – například ohledně soudobé pamětní desky Otakara Štýrského v Seckau na venkovní zdi zrekonstruované tvrže v Gaalu (s. 140 a shodně s. 148).

Práce je vizuálně přehledná a dobře graficky zformátovaná.

3. Práce s prameny či s materiálem

Autorka srozumitelně vymezila geografickou oblast a chronologický rámec výzkumu. Slovní spojení „jihoněmecký kulturní okruh“ představuje sice umělý termín, je však podle mého názoru oprávněně vytvořený pro potřeby předkládané disertační práce. Zaslouženou pozornost věnuje Anna Zvířecí analýze úvodů kroniky. Uvědomila si, že je prakticky nemožné sledovat přímou linku osudů daného kronikáře. Na základě jednotlivých předmluv bylo možné alespoň kronikáře zařadit k jednotlivým sociálním vrstvám: za Německou císařskou kronikou stojí duchovní (s. 20), Jans Enickel pocházel z vyšší sociální vrstvy města Vídně a Otakara Štýrského lze zařadit do prostředí štýrské šlechty a do okruhu lichtenštejnského dvora.

Za zcela adekvátní pokládám přístup autorky disertační práce k překladům pramenů do češtiny: poskytuje vlastní překlady, které ovšem nejsou přebásněny. Pomineme-li fakt, že takové pokusy předpokládají velké poetické nadání, při snaze o umělecký překlad mizívají sledované historické souvislosti a volba termínů se stává náhodnou, resp. nepřesnou pro historickou analýzu.

Vhodná je rovněž základní metodologická volba Anny Zvířecí: z každé z analyzovaných kronik vybrala tři panovníky a zaměřila se na zkoumání jejich konkrétního kronikářského vyobrazení. Dle mého názoru se autorka správně rozhodla (viz s. 30) nekonfrontovat kroniky s diplomatickým materiálem: srovnání dvou rozdílných druhů pramenů by nabízelo pouze ověřování fakticity kronikářských zmínek. Nedala se zmást tím, že ve starší historiografické literatuře byl tento přístup běžný.

V disertační práci je patrné vědomí, že například při využívání textu Otakara Štýrského dosavadní českou historiografií (pokud pomineme texty Miloše Vystyda, který Veršovanou kroniku podrobil analýze a pramenné kritice) ostatní čeští historici používali pramene pouze selektivním způsobem, především jako ilustrace, k nimž se zdál vhodný jeho „skandální“ charakter.

Doktorandka si položila opodstatněné otázky ohledně financování vzniku zkoumaných kronik. Dospěla k adekvátnímu závěru, všechny tři kroniky totiž pravděpodobně představují odlišné způsoby financování. K odůvodněným hypotézám dospěla u Německé císařské kroniky, v jejímž případě lze

předpokládat zázemí církevní instituce, a také u Veršované kroniky Otakara Štýrského, za nímž stál rod štýrských Lichtenštejnů.

Osobně souhlasím s rozhodnutím autorky disertační práce nevěnovat detailní pozornost analýze jednotlivých rukopisů. Pro potřebu její jasně vymezené analýzy stačilo například konstatovat (s. 65), že Německá císařská kronika je z období vrcholného a pozdního středověku a dochována v četném množství rukopisů; dohromady by jich mělo být kolem padesáti, přičemž minimálně ve dvaceti z nich je zahrnut celý obsah textu, ze kterého byla sestavena i edice v rámci Monumenta Germaniae Historica. Spokojila se s vyjmenováním raných opisů z pozdního 12. století (rukopisy z Vorau, Heidelbergu, Prahy, Vídně, Mnichova a Wolfenbüttelu). Musím však poznamenat, že u mladší generace českých medievalistů (tedy i její) je patrná tendence pokládat podrobnou analýzu všech dochovaných rukopisů za nezbytný předstupeň kritického přístupu k vlastnímu textu pramene. Autorka se tedy může v budoucnu setkat v této souvislosti se zásadními výtkami, jež ovšem nesdílím.

Přístup Anny Zvířecí k literárním pramenům je citlivý, poučený studiem bohaté literatury. Vytknout snad lze převažující orientaci na literaturu ryze historickou, inspiraci mohla čerpat i z širšího záběru literárněvědných prací. Nepochybuji však o tom, že autorka práce v příštích letech svůj záběr tímto směrem rozšíří.

Souhlasím s rozhodnutím doktorandky zaměřit se výrazněji na předmluvy zvolených kronik, v nichž lze například hledat i složitou odpověď na tázání ohledně vymezení primárního publika jednotlivých spisů. Tak u Německé císařské kroniky se na první pohled nabízí movitá řezenská vyšší vrstva (autorka se pro 12. století právem rozhodla nepožívat pojmu měšťanstvo) a prostředí tamního biskupského dvora. Tradiční optikou lze spatřovat majoritní publikum v laických vrstvách, neboť jazyk a styl kroniky je jim uzpůsoben. Obsah kroniky však nemusel být cizí ani vzdělanějším klerikálním okruhům. V případě tohoto pramene oceňuji též citlivou analýzu jeho dodatků (s. 78).

Již v případě Německé císařské kroniky musím vyzdvihnout vhodnou volbu tří příkladných panovníků, jež autorka analyzuje (Julius Caesar, Nero, Karel Veliký). Nápadná je zde charakteristika Karla Velikého jako dokonalého panovníka, zosobnění vladařského ideálu, jenž navíc přenesl říši na německé území.

V případě Hanse Enikela, zámožného obyvatele Vídně, přesvědčí argumentace doktorandky ohledně autorského vědomí požadavků vlastní městské komunity. I v tomto případě oceňuji citlivou analýzu předmluvy spisu a zaměření na pozoruhodné vymezení „německé“ země, odkud často pocházejí literáti/autoři/básníci (*die Tihter*). V tomto konkrétním případě by však asi bylo na místě hlubší zamyšlení nad ambivalentním termínem: sama autorka uznává, že zmíněný středohornoněmecký výraz může být v překladech poplatný účelu textu. Oprávněně si klade otázku, zda biblické pasáže dila neměly suplovat tehdy neexistující Bibli v němčině a zprostředkovávat autentický přístup věřících ke starozákonní látce. Opět musím ocenit výběr trojice panovníků (David, Alexandr Veliký, Karel Veliký)

V případě osobnosti Otakara Štýrského, jíž se autorka věnovala dlouhodoběji, zaujme podrobný rozbor možností jeho původu (otázka souvislosti s lichtenštejnským dvorem). Souhlasím s názorem, že zaměření kroniky nespočívá primárně v protičeském nebo protipřemyslovském zaměření, ale v prezentaci názorů nižší štýrské šlechty. V případě tohoto autora, který převedl do veršů velmi nedávnou minulost či současnost, byl též snazší výběr panovníckých postav, jejichž obraz byl podroben bližší analýze: Přemysl Otakar II., Rudolf Habsburský, Václav II. a Albrecht Habsburský. Citlivý přístup ke specifickému textu se odráží v doktorandčině ohodnocení pasáže věnované bitvě na Moravském poli, jež odpovídá kritériím středověkého žánru nářku (*Klage*).

V koncepci disertační práce zaujaly logické místo také „průsečky“ studovaných veršovaných kronik (počínaje s. 181), stejně jako komparativní zhodnocení přístupu k fenoménu domácího a cizího, včetně

pohledu na české země. V této souvislosti zaujme pojmání Čech jako země, jež je od Říše oddělena lesem. V Německé císařské kronice je tento *Bêhaimē walt* vylíčen jako prostor, kterým nikdo nechtěl procházet, neboť by tam mohl ztratit život. Je hluboký, představuje nebezpečí. Podobné enigmatické pojetí nenajdeme u Jense Enikela ani Otakara Štýrského. Nabízí se však do budoucna hlubší zkoumání obrazu Čech a Čechů ve středověkých německojazyčných pramenech. Umožnilo by to zasazení do širšího kontextu i v případě zdánlivě kuriózních charakteristik, jaké lze nalézt u Hanse Enikela: krátké vlasy, pití piva, hlučná zábava. Hledání kořenů a podoby těchto stereotypů patří ke slibným směrům dalšího výzkumu. Totéž se týká užívání bohemismů v jednotlivých kronikách: tak v Knize o knížatech Jense Enikela zaujme pokřik vojska českého krále (nastoite nastoite), u Otakara Štýrského se bohemismy objevily při líčení bitvy na Moravském poli jako domnělý pokřik vojska z českého království (Bedeweze Brâhâ!). V této souvislosti by se nabízela bližší spolupráce s lingvisty.

Za velice vhodnou a navíc originální pokládám volbu Anny Zvířecí věnovat se druhému životu vybraných veršovaných kronik: toto rozhodnutí jí umožnilo rozpoznat Veršovanou kroniku Otakara Štýrského jako hlavní pramen Leopolda z Vídně pro události let 1246–1309. Právě tato Veršovaná kronika vpravila (nejen) do středověké kronikářské tvorby několik topoi, která přetrvala staletí a stala se především v jihoněmeckém kulturním okruhu, ale zčásti i v českých zemích „typickými“ příběhy. Vhodným příkladem je soupeření Přemysla Otakara II. s Rudolfem Habsburským. Osobně musím vyzdvihnout rozhodnutí autorky disertační práce neomezit své zkoumání na středověké texty a rozšířit je na novodobé literáty a historiky. Plodné pole se tak otevřelo při analýze tvorby Franze Grillparzera (1791–1872), zvláště dodnes asi nejslavnější divadelní hry tohoto autora, Sláva a pád krále Otakara. Za zajímavou pokládám hypotézu (s. 252), podle níž za určitou odpověď na Grillparzerovo pojetí Přemysla Otakara II. lze považovat takřka glorifikaci tohoto Přemyslovce v díle Františka Palackého.

Při zamyšlení nad odrazem Veršované kroniky Otakara Štýrského ve spisech tohoto slavného českého historika prokázala doktorandka schopnost oddělit tradiční snahu o kritiku „nepřesností“ a „tendenčního pojetí“ literárních děl od dalších možností bádání nad jejich pramenným bohatstvím.

V závěru práce (s. 288) Anna Zvířecí oprávněně předložila náměty k dalšímu výzkumu na poli středohornoněmeckých veršovaných kronik. V současné době je v tuzemské historiografii velmi populární téma propojení kronik se středověkou krásnou literaturou. Právě zde se otevírá prostor pro spolupráci s literárními vědci a filology.

Vlastní přínos práce

Disertační práce je obohacujícím a zralým příspěvkem ke zkoumanému tématu, vnáší do problematiky originální postřehy a otevírá nové perspektivy pro další bádání.

IV. Dotazy k obhajobě

Všechny prameny předkládané disertační práce jsou veršovanými literárními díly. V evropské medievalistice se již delší dobu vedou interdisciplinární diskuse ohledně určení, resp. zacílení tohoto typu textů: jednalo se o výtvořky určené k hlasitému předčítání? Autorka disertace sama na s. 13 zmiňuje, že šlo o literaturu zábavnou, odpočinkovou, určenou pro předčítání a zábavu v rámci dvorského, resp. měšťanského života. Na s. 31 pak uvádí, že pravděpodobní posluchači (sic!) těchto děl primárně ovládali střední horní němčinu a nemuseli být nutně gramotní. Dají se v textu zkoumaných veršovaných spisů najít pro tuto podnětnou hypotézu nějaké konkrétnější doklady?

V. Závěr

Předběžně klasifikuji předloženou disertační práci jako *prospěla*.

V Praze dne 26. 11. 2023

prof. PhDr. Martin Nejedlý, Dr.